

КЪМ 200 ГОДИШНИЯ ЮБИЛЕЙ ОТ РАЖДЕНИЕТО НА С. КИРКЕГОР THE 200th ANNIVERSARY OF THE BIRTH S.KIERKEGAARD

KIERKEGAARDOVE VÝZVY PRE POSTMODERNÉ MÉDIÁ *

Hedviga Tkáčová

Mgr, PhD, Faculty of Humanities, Žilina University in Žilina, Slovachyna

hedwigah@gmail.com

Abstract

Hedviga Tkachova Kierkegaard's postmodern challenges for media. Kierkegaard is one very few providential thinkers of the 19th century who paid attention to the changes with respect to humans, their conduct, habits, and their interaction in a society headed toward postmodernism. Already in the first half of the 19th century, Kierkegaard offered a prophetic vision reflecting our present society the mechanisms of which transform human individuals into a mass without any individual reflection. He thereby depicts the tendencies of the present mass society that is permeated by modern forms of information and their distribution. Kierkegaard, thus, confronts this 'mass progress' with the imperative of respecting human individuality, defending the human subject from uncritically receiving the various ideologies and benefits of the current society as they are presented by the media. The contribution analyzes Kierkegaard's challenges to postmodern media – as shapers of public opinion and prevalent societal attributes.

Keywords: Postmodernism, Soren Kierkegaard, mass media, iindividuality.

Úvod

Atribúty spoločnosti sa v čase menia. Či už pozitívnym smerom alebo skôr negatívne ponechávame na názor čitateľa. Isté je, že myslenie, konanie a hodnoty, za ktoré sa napríklad v rannom období stredoveku dokonca zomieralo sa v procese dejín menia na sociologickú veličinu. Posun v myslení je vidieť predovšetkým prostredníctvom zmien, kedy spoločnosť prechádza procesom moderny, postmoderny a sekularizácie. Ak preto chceme pochopiť silu a význam Kierkegaardovho posolstva pre súčasnosť, je potrebné si stručne predstaviť spoločenskú situáciu jeho doby. Iba tak si môžeme lepšie všimnúť hlavné akcenty v chápaní tohto dánskeho filozofa a vnímať ich v súčasnom kontexte. Predpokladáme, že pri pohľade na dobu, v ktorej Kierkegaard žil uvidíme rozdiely v porovnaní s dneškom. A predsa budú tieto rozdiely už vtedy, v dobe života dánskeho filozofa, teológa a spisovateľa Kierkegarda, naznačovať trendy, ktoré sa v plnej miere rozvinuli práve v dnešnej postmodernej dobe.

Søren Kierkegaard (1813-1855), jedna z hlavných postáv západného antropologického filozofického myslenia, nevypracoval vlastný filozofický systém a filozofii sa nevenoval profesionálne, ako to vidíme na príklade jedného z jeho nasledovateľov Martina Heideggera alebo J. P. Sartreho. Vlna záujmu o Kierkegarda sa rozpútala po vydaní nemeckých prekladov jeho diel, kedy sa dostali do povšimnutia Kierkegaardove existencialistické myšlienky, prítlačlivé pre existenciálne hnutie v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. storočia¹.

Existencializmus sa zamýšľal nad otázkami sklamaneho človeka, ktorému moderná veda a technika neprinesli očakávané šťastie a slobodu; človek stratil zmysel života a v pretechnizovanom svete nadobúda pocit nezmyselnej anonymity a neistoty, vyvolanej prítomnou sekularizáciou a ateizáciou. Práve v tomto období vychádzajú prvé anglické

¹ Kierkegaardov vplyv možno vidieť napr. v dielach Karla Jaspersa, ktorý obdobne ako Kierkegaard chápe jednotlivca ako slobodnú existenciu, „ktorá je neprístupná akémukoľvek skúmaniu.“ Obdobne ako Kierkegaard aj Jaspers zamieta uznať jednotlivca ako objekt empirického skúmania; alebo ako výsledok logického uvažovania. „Človek je zásadne viac, než čo o sebe môže vedieť.“ Jaspers tiež chápe človeka ako vzťahovú bytosť; existujúcu vo vzťahu k Bohu, ktorá sa skrze túto vieru stáva slobodnou. Vplyv Kierkegaardových úvah na K. Jaspersa možno vidieť aj na téze, podľa ktorej „náboženskému človeku je všetko možné,“ či na téze: „viera oslobodzuje.“ JASPERS, K.: Úvod do filozofie. Praha: Oikoymenth, 1996, s. 46-47.

preklady Kierkegaardových diel. Jeho vplyv sa tým mohol bezpečne zapísať v dielach Heideggera, Sartra a ďalších existencialistov¹, ktorých by sme mohli jednotne charakterizovať aj ako významných ateistov svojej doby.

Dnes je odkaz Kierkegaarda, vychádzajúci z jeho osobných rozporuplností, utrpenia a pochybností, bezpečne zaznamenaný aj v charaktere západného filozofického myslenia a mnohé jeho názory a podnety stoja v základoch duchovno-kultúrnej atmosféry západu². Máme na mysli predovšetkým Kierkegaardov dôraz na subjektivitu a jeho uchopenie pojmu 'kresťan'. Uvedeným témam sa budeme venovať aj v tomto príspevku. Vybrané témy sa pokúsime dať do vzťahu so štvrtou veľmocou – médiami. Robíme tak v presvedčení a v úsilí ukázať, že v uvedenom kontexte a s dôrazom na vybrané akcenty Kierkegaardovho myslenia je život, dielo a odkaz dánskeho filozofa z 19. storočia aktuálne a prínosné aj pre súčasnú dobu a súčasnú mediálnu scénu.

1.1 Kierkegaard ako kritik moderny

18. storočie možno charakterizovať nástupom racionalizmu, ktorý hlása úlohu rozumu v chápaní skutočnosti³ a jeho neobmedzené schopnosti. Modernita⁴ prináša modus výlučnej existencie toho, čoho sa dotknem, čo odmeriam. Vedecké objavy a vláda teoretického rozumu kontrujú učeniu cirkvi, hlásajúcej návrat k človeku a jeho cieľu – objaviť samého seba. Dôsledkom toho nastáva kríza odovzdávania viery. „Ponímanie viery postupne prechádzalo od istej, ... konfesiami formulovanej viery, cez chatrnú vieru deistov až k otvorenému skepticizmu, ktorý vyvrcholil v agnosticizme a neskôr v ateizme.“⁵ Práve naopak, vzniká kultúra, ktorá postupne stráca záujem o náboženské poslanstvo a jeho autority. Človeka podrobuje zmyslovej skúsenosti empirizmu či rozumovým dôkazom racionalizmu – moderna. Prináša vládu techniky, priateľnú revolúciu a rozmach ľudského poznania, slobody a blahobytu⁶.

Z kresťanskej perspektívy nastáva závažný dôsledok takéhoto uvažovania, a to definitívne oddelenie spiritualia od temporalia a s tým spojená relativizácia vlády „svetského meča“, nad ktorým dovtedy vždy visel „meč duchovna“. Výraznou kritikou týchto udalostí sa do dejín zapisuje aj Kierkegaard, poukazujúc na povahu ľudskej existencie; na tragický osud človeka, ktorého život bez Boha smeruje k bolesti, strasti a k utrpeniu. Existenciálnu analýzu človeka a hodnôt, ktoré vyznáva obsahovo dopĺňa analýza vzťahu človeka k Bohu, resp. Boha k človeku na strane druhej.

1.2 Kierkegaard ako kritik postmoderny

Postmoderna je jav, ktorý je síce nesmierne ťažké myšlienkovu uchopiť, ale jej prítomnosť je v celej rade charakteristických rysov všetkých oblastí nášho života nepopierateľná. Zvestuje smrť Boha a príchod nadčloveka, čím definitívne ukončuje dovtedajšie moderné myslenie. Sociálno-kultúrna filozofia postmodernizmu už dáva prednosť povrchným, prchavým, momentálnym prejavom kultúry, obracajúcim sa viac na city ako na rozum. Kultúra postmoderny je pritom prchavá, nelogická a pôžitkárska.⁷ Jej zmyslom a cieľom je absolutizácia svetského a marginalizácia alebo odstránenie náboženského – sekularizácia⁸.

Rozdrobenosť a s ňou spojená strata „základov“, ktoré našu spoločnosť stáročia vytvárali (Robert Bellah hovorí o republikánskej a biblickej tradícii⁹) vedie človeka v sekulárnej dobe k hľadaniu nových spôsobov, ako získať stratenú

1 Existencializmus – subjektívno-idealistický smer, ktorý vznikol ako dôsledok iracionalizmu, antiscientizmu a pesimizmu v období po oboch svetových vojnách; chce byť odpoveďou na vyhranené svetonázorové otázky moderného človeka. Predstavitelia existenciálnej filozofie bývajú rozdelení na teologickú vetvu (Kierkegaard, K. Jaspers, G. Marcel) a ateistickú vetvu existencialistov (M. Heidegger, A. Camus, J. P. Sartre, Simone de Beauvoir). Za priekopníka existenciálneho hnutia je považovaný Kierkegaard.

2 Viac o utrpení Kierkegaarda a Unamuna in: ŠTÚR, M. Tragika u Unamuna. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2013, s. 47-68.

3 Zárazy začali byť považované za iracionálne. Nové chápanie času a priestoru spochybnilo biblický príbeh spasenia, začínajúci rajom a končiaci posledným súdom. Odrazu pôsobili „dojmom bezvýznamnej súčasť kozmických dejín.“

4 Pojem "moderný" – novodobý, súčasný, novoveký; „modernizovať“; upraviť podľa požiadaviek novej doby. ŠALING, S a kol.: Veľký slovník cudzích slov. Prešov: Samo, 2008, s. 736.

5 VALČO, M. - KRÁLIK, R. - VALČOVÁ, K.: Od stvorenia k vykúpeniu : kapitoly z evanjelickej vierouky a kresťanskej etiky. Časť I. 2. vyd. Ljubljana : KUD Apokalipsa, 2013, s. 96.

6 Prvý parník, lokomotíva, plachetnica, kónská železnica a pamäť stroj, to sú vynálezy obdobia priemyselnej revolúcie, ktoré ešte viac podčiarkovali fenomenálnosť ľudského rozumu.

7 McQUAIL, D.: Úvod do teórie masovej komunikácie. Praha: Portál, 1999, s. 48.

8 Termín „sekulárny“ z lat. saeculum (doba, vek). Mc GRATH, A. E.: Blackwellova encyklopédie moderného kresťanského myslenia. Praha: Návrat domu, 2001, s. 457-458. Sekularizácii predchádzalo oddelenie občanov od ideológie viery a následný ústup inštitúcií, ktoré v minulosti tvorili podstatnú časť života európskej spoločnosti. Postupný ústup cirkvi priniesol autonómiu médií a iných spoločenských činiteľov. HALLIN, D.C., MACINI, P. 2008. Systém médií v postmodernom svete : tri modely médií a politiky, s. 286. V súčasnosti sa sekularizácia chápe ako proces emancipácie sveta od pravidiel a poručníctva cirkvi. GIBELLINI, R. 1999. Teológia XX. storočia, s. 99. Mieru sekularizácie v spoločnosti podľa Hachtena určujú dva javy: desakralizácia (strata posvätna) a detabuizácia (strata tajomna). HACHTEN, W. S. (et al.): The world news prism : Global information in a satellite age, 2007, s. 145-146. Podnetná je tiež v súvislosti s postmodernou a médiami kniha HAJKO, D.: Vrucnosť a čin. Bratislava: H&H, 2011, 136 s.

9 Republikánska tradícia vytvára spolu s biblickou tradíciou základ našej tzv. „západnej, žido-kresťanskej“ spoločnosti. Republikánska tradícia zdôrazňuje záväzok jednotlivca voči spoločstvu, biblická tradícia hlása kresťanské idey v očakávaní druhého príchodu Spasiteľa a následného

istotu (nástup utilitárskeho až expresívneho individualizmu¹). Ešte viac sa tak prehlbuje fragmentácia spoločnosti.² O to viac sa zdajú byť Kierkegaardove myšlienky z 1. polovice 19. storočia aktuálne aj dnes; v dobe, kedy si človek vyberá z radov názorov, možností a dober, prikláňajúc sa k „postojom konzumenta“. Už sa viac nerozhoduje pre hodnoty ale pre „produkty napomáhajúce jeho sebarealizácii“.³ Kierkegaardov dôraz na subjektivitu a praktické uchopenie pojmu kresťan sú bez pochyb stále aktuálnymi témami, tak v osobnom, každodennom živote človeka ako aj v živote celej ľudskej rodiny. Čoraz väčšiu aktuálnosť nadobúdajú tieto témy navyše aj vo vzťahu k dnešným médiám.

1.2.1 Postmoderná apatia ako forma spoločensko-kultúrnej straty viery

Novodobé tézy o údajnom návrate cirkvi do sféry duchovna považujeme iba ako pokus zbaviť Cirkev jej povinností verejne pôsobiť vo svete.⁴ Média vo veľkej časti prevzali úlohu tvorca verejnej mienky, ktorú doposiaľ vytvárala, resp. spoluvytvárala práve cirkev. Na druhej strane možno vidieť, že s poklesom tradičného praktizovania náboženstva je spojené aj jeho súčasné znovu-hľadanie; resp. hľadanie duchovna, ktoré už ale nemožno jednoznačne pomenovať len ako náboženské duchovno.⁵ Potreba človeka po duchovne do spoločnosti vnáša nielen prvky sekularizácie a globalizácie, ale aj novodobé nebezpečenstvá – nové náboženské skupiny, náboženskú ľahostajnosť, pôžitkárske konzumizmus, materializmus, náboženstvo subjektivismu či náboženskú indiferentnosť. Vo vzťahu ku kresťanstvu stoja tieto novodobé formy religiozity v rozhodnom protiklade. Aj Kierkegaard výrazne kritizuje inklinovanie človeka a spoločnosti k odcudzeným formám existencie či spirituality. Človeka vymedzuje zásadne vo vzťahu k Bohu; uvedomujúc si vždy aktuálnu ľudskú slabosť a hriešnosť.

Kierkegaard sa pýta na zásadný problém človeka – čím je a čím sa počas svojho života stáva. Hlavnou charakteristikou človeka sa stáva okamih; prelomový moment, ktorý vždy nanovo mení ľudskú existenciu. Nejde o relativizmus, ale o proces neustáleho stávania sa čímsi iným; o proces plný náhlych zmien, náhlych zvrátov, ktoré narúšajú pomyselnú kontinuitu. Napriek nepredvídanosti a náhlosti zmien poukazuje Kierkegaard na vôľu človeka, ktorá sa vždy nanovo usiluje veriť.⁶ Viera je pritom antiracionálna, začína tam, kde končí rozum a myslenie. U Kierkegaarda tak vidíme „jednoznačný rozchod z európskou metafyzickou tradíciou, ktorá uprednostňovala noetickú istotu poznania. Pre Kierkegaarda je pravda viac než len akousi noetickou, objektívnou kategóriou, prístupnou pre intelektuálne bádanie zo strany mysliaceho subjektu. Musí tu existovať hlbšia, existenciálna základňa, dotýkajúca sa najhlbších túžob ... jednotlivca – túžba preniknúť vášňou.“⁷

Získať vieru možno len ak uplatníme pravdu subjektivity. Aj preto stojí Kierkegaard v radikálnom protiklade k tézam moderny a najmä postmoderny, hlásajúcej pravdu každého, kto sa o ňu akýmkoľvek spôsobom usiluje. Absencia náboženského rozmeru vyvolaná modernou a neskôr korunovaná postmodernou podľa dánskeho filozofa človeka oberá o zmysel z naplnenia, ktoré mu môže dať jedine Boh. Človek tak každý deň stojí pred otázkou „buď – alebo“. Buď bude poslušný Bohu, a tým v istom zmysle proti ľuďom, alebo na strane ľudí, stojac v opozícii voči Bohu.

V tomto smere dnes vidíme naplnenie Kierkegaardových slov. Postmoderná spoločnosť stráca morálne normy, ktoré vždy tvorili jej základný pilier. Namiesto nich ponúka relativizmus rozličných názorov, pretože jasné stanovisko poskytnúť nedokáže. Nový druh myslenia „bez pravidiel“ stávajúci sa voči kresťanstvu v opozícii, nenachádza vhodné riešenia na potreby svojej doby. Práve naopak, úspech moderného hľadania umelého poriadku predstavuje skôr celkovú iracionálnosť, v ktorej sa zdanlivo efektívne úspechy stanú zdrojom ešte väčších problémov.⁸ Zdá sa, že ide o najväčší paradox postmodernej doby.

Znepokojenie vyvolané postmodernými „alternatívami“ prinášajú na druhej strane aj snahu po stabilite; hovoríme zavŕšenia ľudských dejín.

1 Utilitaristický a expresívny individualizmus predstavujú novú tradíciu, resp. alternatívny životný štýl stojaci v opozícii voči pôvodnej republikánskej a biblickej tradícii.

2 VALČO, M.: Holistické ponímanie výchovno-vzdelávacieho procesu a jeho potenciál k motivácii študentov, s. 130. In: Acta humanica: Kontexty edukačných vied v dimenziách informačnej spoločnosti. č. 3 (2006), s. 128-138.

3 MORAVČÍKOVÁ, M.: New Age. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2005, s. 278. Pozri tiež: KONDRLA, P.: Tri aspekty skúmania hodnôt. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2013, s. 71-104.

4 SZELEPCSENYI, J.: Rozhovor s Emiliou Hrabovec. Dostupné na internete: <<http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/7-3-12.htm>>.

5 Aj preto nás zaujal celosvetový prieskum o ateizme a náboženskej ľahostajnosti, ktorú na začiatku 21. storočia vypracovala Pápežská rada pre kultúru. Podľa záverov výskumu je súčasný ateizmus, a spolu s ním strata významu otázky Boha a praktizovania náboženstva v západných krajinách, na ústupe. Na úsvite sú však nové dva problémy – náboženská ľahostajnosť a alternatívne náboženstvá. Praktický ateizmus a náboženskú ľahostajnosť možno pozorovať najmä v Európe, kde „vzniká situácia v ktorej človek žije fakticky tak, akoby Boh neexistoval.“ TKKBS. Ateizmus ustupuje – ale šíri sa ľahostajnosť. Dostupné na internete: <<http://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=2004031811>>.

6 Napríklad v Kierkegaardovom spise Bázeň a chvenie. Viacje pozri: KRÁLÍK, R.: Kierkegaardův Abrahám. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2013, s. 41-51. V knihe autor analyzuje Kierkegaardovu interpretáciu Abraháma.

7 VALČO, M. - VALČOVÁ, K.: The epistemological challenge of Kierkegaard's truth is subjectivity principle, s. 27. In: Communications : scientific letters of the University of Žilina, Vol. 16, no. 3 (2014), s. 25-28.

8 BAUMAN, Z.: Myslet sociologicky. Praha: Slon, 1996, s. 184.

o stabilite, ktorá by tieto problémy oslabila. Otvára sa tak priestor pre kresťanstvo a jeho trvalé zdroje (pevná ortodoxia), ktoré mu umožnia adekvátne reagovať. Z hľadiska kresťanskej identity je potrebné pýtať sa akým spôsobom je nám svet Písma prístupný? Ako si ho máme privlastniť a chápať či nakoľko patrí kresťanská viera do našich novodobých dejín?

2. Objav masmédií a odkaz Kierkegaard

Sociálno-kultúrna filozofia novej Európy, ktorej hlavnými reprezentantmi sú aj masové médiá, dáva prednosť povrchným, prchavým, momentálnym prejavom kultúry obracajúcim sa viac na city ako na rozum. Kultúra, ktorá vzniká, je prchavá, nelogická a pôžitkárska.¹ Spoločnosť ju vďaka uvedeným atribútom právom označuje prívlastkami „postmoderná“ a „masová“.²

2.1 Médiá – revolúcia v komunikácii

Základný pilier komunikácie bolo prvotné médium – reč – prostriedok prirodzený, bezprostredný, zosobnený, okamžitý. Možno teda konštatovať, že vznik reči je „začiatok antropogenézy a zároveň podmienka vzniku ľudskej kultúry.“³ Človek veľmi rýchlo pochopil, že ak sa chce dorozumieť musí vytvoriť niečo, čomu sa dá rozumieť a čomu budú rozumieť všetci okolo neho. Písmo umožnilo odovzdávanie ľudskej komunikácie nielen v priestore ale i v čase. Písmo, odlišné od reči, sa stalo umelým, sprostredkovaným a odosobneným prostriedkom komunikácie. Umelým, lebo si vyžaduje použitie špeciálneho náradia a materiálu, sprostredkovaným, pretože môže odovzdať informáciu bez fyzického kontaktu s druhou osobou a odosobneným pretože umožňuje obracať sa k osobám úplne neznámym dokonca k osobám nasledujúcich generácií.⁴

Dvadsaťe storočie dosiahlo veľký pokrok aj v technológiách médií, to znamená v prostriedkoch záznamu, vysielania či upravenia informácií. Najnovším výtvarným výrobkom, ktorý sa v procese komunikácie dostáva stále viac do popredia je počítač a s ním súvisiaca sieť www. Sieť world wide webu posúva tento nástroj do sféry interaktivity, sféry postmoderných čias. Internet vytvára diela, v ktorých si „pútnici – konzumenti i turisti – konzumenti rôznych dôb, rôzneho veku, vzdelania i emocionálneho a mentálneho vybavenia môžu nájsť, ako v labyrinte na tržnici, svoje produkty.“⁵ Internet je v súčasnosti najvýkonnejším médium, pretože umožňuje mnoho služieb od individuálnej komunikácii (email) až k masovej komunikácii (informácie vo world wide webe). Jeho ekonomický význam považujeme za nevyčísľiteľný.⁶

2.2 Globalizácia a médiá

Súčasná situácia ľudstva je kvôli vyššie predstaveným skutočnostiam charakterizovaná ako globálna. Národy sa na jednej strane formujú na základe vlastných cieľov a potrieb, nemôžu však obísť či vynechať svoju spoluúčasť na stave budúcnosti celej ľudskej rodiny. Vďaka internetovému spojeniu dnes neexistuje národ, ktorý by žil len pre seba a zodpovedal by sa iba sebe.⁷ Silne to pripomína slová anglického básnika Johna Donna, ktorý úvod diela „Zbohom zbraniam“ podpisuje týmito slovami: „Nikto nie je ostrovom samým pre seba; každý je kusom pevniny, kusom súše...“⁸

Postupný prienik globálnych informačných a komunikačných technológií, satelitného vysielania a od počiatku 90 rokov i internetu, do sféry každodennosti, umožnili obyvateľom rôznych častí sveta simultánne vnímať vzájomnú prítomnosť a zažívať pocit virtuálnej účasti na celosvetovom dianí. Najmä internet sa dnes stáva priestorom zdieľania ideí. Priestorom, kde sú globálne udalosti, akými boli napríklad olympijské hry, smrť princezny Diany, útok na Svetové obchodné centrum alebo pohreb pápeža Jána Pavla II., dostupné každému. Naplňa sa tak vízia Marshalla Mc Lohana

1 McQUAIL, D.: Úvod do teórie masovej komunikácie, s. 48.

2 Masovosť nie je synonymum veľkosti. Pojem masa nesignalizuje iba početnosť, ale aj určitý typ, charakter. Masa je rôznorodá, anonymná, izolovaná a neorganizovaná (masa na rozdiel od davu nekoná podľa vytýčeného cieľa). BURTON, G., JIRÁK, J.: Úvod do studia médií, s. 324-325. Pojem „médium“ pochádza z latinčiny a znamená „stredný“, „uprostred“, „medzi“. Médium má teda charakter prostriedku, niečo sprostredkováva, je prostriedkom. SCHELLMANN, B.: Média: základní pojmy, návrhy, výroba. Praha: Europa – Sobotáles, 2004, s. 9.

V sociológii slúži médium ako prostriedok komunikácie medzi ľuďmi. Jandourek preto charakterizuje médium ako „nástroj komunikácie, ktorý slúži na prezentovanie obsahov.“ JANDOUREK, J.: Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001, s. 153.

Ak sa „obsah prenáša anonymnej mase príjemcov vo vysokom počte identických kópií“ pojem médium nahrádza nový, presahujúci pojem – masmédiom. PETRÁČKOVÁ, V, KRAUS, J.: Akademický slovník cizích slov. Praha: Akademie věd České Republiky, 1997. s. 482.

Definícia tohto pojmu v rámci komunikačných prostriedkov nie je doposiaľ jednotná. V oblasti najnovších teórií mediálnej komunikácie sa čoraz častejšie vyskytuje pojem „hypermédium“, ktorého typickým predstaviteľom je internet.

Termín „hypermédium“ vznikol ako neologizmus spojenia slov hypertext a multimédium a je základom služby World Wide Webu.

3 PAVELKA, J.: Kultura, média a literatura. Brno: Středoevropské centrum slovaných studií, 2004, s. 230.

4 Ibid., s. 238-239.

5 Ibid., s. 3.

6 SCHELLMANN, B.: Média: Základní pojmy, návrhy, výroba. Praha: Europa Sobotales, 2004, s. 62.

7 ZASEPA, T.: Média v čase globalizácie. Bratislava: Lúč, 2002, s. 349.

8 Zbohom zbraniam“ je vojnový román amerického spisovateľa Ernesta Hemingwaya. HEMINGWAY, E.: For Whom the Bell Tolls. London: Arrow Books, 1994, s. 7.

z počiatku šesťdesiatych rokov, podľa ktorej sa virtuálnym zmršťovaním sveta a súčasne jeho formovaním globálneho povedomia vytvára globálna dedina¹.

Na druhej strane vidíme v tomto jednotnom, spájajúcom priestore, v ktorom geografické, hospodárske či politické bariéry neboli nikdy menšie, aj veľký nárast konkrétnych individualít s vlastným, t.j. subjektívnym rebríčkom postojov a hodnôt.² Táto skutočnosť v sebe nesie mnoho významných problémov, ktoré už vo svojej dobe dokázal vierohodne identifikovať, a v istom zmysle aj prorocky predvídať, práve Kierkegaard.

V tejto súvislosti je potrebné položiť si otázku prirodzenosti, resp. neprirodzenosti hraníc, v ktorých sa v mediálnom priestore ocitáme. Podľa Baumana všetky ľudské „delenia“ priniesla situácia modernej spoločnosti. „Božský kozmos“, pevný základ monopolitckej podoby sveta, nahradil svetový, resp. ľudský poriadok. Zavádzajú sa zákony riadenia rôznych oblastí života, prirodzené rozdiely medzi ľuďmi následne strácajú svoju „prirodzenosť“. Tým sa podľa Baumana vytvára dichotómia človeka, ktorý sa môže zaradiť k „my“ alebo k „oni“. „Neexistuje žiadny prechodný status, žiadna dvojnásobnosť“.³

Opäť sa dostávame k Kierkegaardovi, ktorý sto rokov pred týmto konštatovaním poukazuje na nevyhnutnú potrebu subjektivity v chápaní skutočnosti. Subjektivita môže byť tou, ktorá stojí v protiklade k nesebestačnosti, nejednotnosti a neúplnosti reality súčasných médií a to z jednoduchého dôvodu – „subjektivita je pravda.“⁴ Kierkegaard chápe pravdu ako osvojenie si skutočnosti z vnútra; pravda je subjektivitou a dôraz je potrebné klásť na spôsob, ktorým si človek pravdu osvojuje.⁵ Keďže médiá ponúkajú nesebestačnú, nejednotnú a neúplnú realitu, podľa Kierkegaardových predstáv ponúkajú nesebestačnú, nejednotnú a neúplnú pravdu. Spomedzi mnohých nedostatkov môžeme médiám vyčítať napríklad selekciu správ, určenie poradia tém, ktoré prezentujú, médiá sú často nástrojmi záujmových skupín a politických strán alebo realitu prezentujú cez prizmu zla a agresivity. V tomto zmysle skutočne vidieť nesebestačnú, nejednotnú a neúplnú mediálnu realitu, na ktorú v negatívnom význame slova upozorňuje aj Kierkegaard.

2.3 Kierkegaard, subjektivita a súčasné médiá

Postupný vývoj dnešnej spoločnosti ukazuje, že proces komunikovania prostredníctvom masmédií je stále viac subjektívny a súčasne anonymný. Mediá predstavujú alternatívne systémy hodnôt, ktoré potencionálne oslabujú tradičné hodnoty.⁶ Objav internetu prináša v oblasti masmediálnej komunikácie dokonca skutočnú revolúciu – revolúciu informačných a komunikačných technológií, v ktorých všetko, vrátane existenčných otázok, záleží na rozhodnutí jednotlivca.

Kierkegaard uvažuje v podobných konotáciách. Definitívne zastáva subjektívne rozhodnutie človeka v existenčných otázkach. V otázke existencie človeka Kierkegaard neuznáva objektívnu pravdu; dokonca hovorí o jej neexistencii. Človek je duchovným, ale subjektívnym bytím.⁷ Žiadna otázka o zmysle existencie nemôže byť zodpovedaná objektívnym spôsobom, ale len na základe subjektívneho prístupu človeka. Ten sa však môže líšiť od pohľadu druhého človeka a jeho subjektívneho prístupu k existencii. Ak sa rozhodneme s filozofom súhlasiť uvažujeme v značnom zmysle postmoderne, súčasne, mediálne.

Najmä v médiách má subjektivita v existenčných otázkach svoju nezastupiteľnú rolu. Prehlasuje a určuje právo človeka na subjektívny postoj k životu, hľadanie jeho zmyslu, ovplyvňuje predstavy o živote (túžba niekam patriť; image; uprednostňovanie kariéry pred rodinou, etc.) a vplyva aj na hodnotovú orientáciu človeka či túžbu po duchovných zážitkoch. Postmoderné chápanie človeka a jeho miesta vo svete vedie k síce slobodnému putovaniu z miesta na miesto, z myšlienky na myšlienku, z presvedčenia k inému presvedčeniu.... Žiadne z týchto miest, myšlienok či názorov však nie sú charakteristické ako stále, ako útočisko alebo ako domov.

Kierkegaard v uvažovaní nad subjektivitou (v prenesenom význame možno hovoriť aj o subjektivitou v médiách) upozorňuje na dôležitú skutočnosť – ľudská voľba je v existenčných otázkach objektívne neistá. Nie je totiž podporená žiadnou objektívnou, a teda pre každého záväznou a platnou, skutočnosťou, pravidlom, princípom alebo

1 Mediálne a komunikačné štúdie sú dnes samy osebe svojbytným indikátorom globalizácie, pretože sa z pôvodného západného „centra“, Spojených štátov amerických a Veľkej Británie, počas posledných rokov rozšírili do „periférnych“ krajín. Toto rozšírenie prináša vitány nárast informácií o mediálnych systémoch týchto zemí, rovnako tak i o ich politicko-ekonomických a kultúrnych aktivitách.

2 Táto situácia sa v spoločenskom meradle výrazne podceňuje. Ako upozorňuje Valčo, málo sa dnes „hovori o dôsledkoch a rizikách komunikácie v globálnom, multikultúrnom, informačnom svete a zriedkavo sa spomínajú sociálno-patologické javy, súvisiace s presýtenosťou ľudí informáciami, prípadne zámernou, účelovou selektívnosťou poskytovaných informácií.“ VALČO, M.: Kresťanské cirkvi a výzvy komunikácie v globálnom svete, s. 52. In: Globalizácia a náboženstvo. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita, 2011, s. 52-59.

3 . BAUMAN, Z.: Mysel sociologicky. 1996, s.173-177.

4 Originálny koncept pravdy ako subjektivity Kierkegaard rozpracováva vo svojom centrálnom diele zatvárajúci nevedecký dodatok k Filozofickým fragmentom (1846).

5 KIERKEGAARD, S.: Concluding Unscientific Postscript. Princeton: Princeton University Press, 1974, s. 286-287.

6 McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portál, 2007, s. 94.

7 KIERKEGAARD, S.: Concluding Unscientific Postscript, s. 277.

dôvodom. Kierkegaard preto uvažuje o tzv. objektívnej neistote – človek nemá žiadnu istotu v tom, či je jeho odpoveď v existenciálnych otázkach správna alebo nesprávna. Objektívna neistota robí pravdou paradoxom, a to najmä kvôli paradoxnej povahe existencie, ktorá plodí stále-prítomnú neistotu.¹ V existenciálnych otázkach je preto každá ľudská voľba podčiarknutá veľkou mierou rizikovosti.²

Pravda sa podľa Kierkegaarda nemôže nachádzať len v kognitívnej rovine. Jednota myšlienky a bytia je možná len v rovine existenciálnej; t.j. v rovine subjektívnej. Kierkegaardov odkaz na paradoxnú povahu pravdy vo vzťahu k existencii jednotlivca a rovnako jeho úvahy o objektívnej neistote nás opäť odkazujú aj na médiá. Aj v mediálnom priestore totiž platí, že každá ľudská voľba vytvára rámec našej „mediálnej“ existencie. Istote správnosti resp. nesprávnosti voľby človeka ale nemôžeme pripísať atribút objektívnej istoty prostredníctvom ktorej by sme podopreli konanie alebo rozhodovanie všetkých ľudí. Mediálna realita je skutočnosťou realitou v mediálnom priestore, predsa však zostáva nekonkrétny priestor, z ktorého sa môžeme kedykoľvek „odhlásiť“. Zatiaľ čo „realita“ je reálne existujúci jav; skutočné fakty; skutočnosť, virtuálna realita je len napodobením reálneho priestoru a činnosti človeka v ňom skrze počítač.³ Existencia a napodobenie – v týchto pojmoch je možné si uvedomiť rozdiel.

Záver: Kierkegaardova kritika ako sprievodca k vyváženému postoju k médiám

Kierkegaard neprijíma poznanie pravdy bez vnútorného aktu rozhodnutia človeka; bez činu a života, ktoré stoja pred poznaním. Aj preto Kierkegaard odmieta intelektualizmus⁴ a jeho tézu, že pravdu stačí poznať a nie ju zároveň aj žiť. Svojou tézou filozof ale neneguje objektívnu realitu. Nejde mu ani o relativizáciu všetkého poznania, ktoré ľudstvo doposiaľ nadobudlo. Jeho cieľom bolo nájsť odpoveď v problematike hľadania a nachádzania pravdivej, a teda autentickej existencie. Myslením o konkrétnom ľudskom bytí Kierkegaard opäť kontruje Hegelovej logike. Filozof nemôže len pozorovať a súdiť na základe logiky, myslel si Kierkegaard, a vo svojich úvahách nabáda ku kroku do reality, kde jedine je možné zvíťaziť zápas so skutočnosťou všedného dňa ľudského života – zápas o zmysel života.⁵

Ak sa kriticky a súčasne realisticky pozrieme na spôsob súčasnej mediálnej výpovede, úprimné a prajné slová v médiách nachádzame pomerne ťažko. Práve naopak, negatívna a často aj nepravdivá ba až zavádzajúca prezentácia mediálnych obsahov prevažuje nad láskavosťou a konaním dobra a pravdy. Kierkegaard možno aj preto, v istom zmysle prorocky, ostáva presvedčený, že pravdou je to, čo sa odohráva vo vnútri človeka; v jeho rozhodnutí; v jeho vnútornej voľbe. Pravdou nie je vždy to, čo si človek myslí alebo čo vidí na mediálnom javisku. Aj preto Kierkegaard vlastne neprejavuje záujem o vonkajší svet – neverí v možnosť jeho správneho poznania. Človek nie je schopný pravdivo vypovedať o žiadnej objektívnej realite. Pravou je aj v chápaní a nazeraní na okolitý svet, tak, ako uvádzame vyššie v príspevku, opäť ľudská subjektivita.

Na základe vyššie načrtnutých úvah o súčasných médiách si netrúfame jednoznačne povedať, či popretie hraníc, dôraz na neobmedzený mediálny priestor a nárast novodobých mediálnych obsahov je pozitívny alebo naopak, negatívny jav. Sloboda „pohybu“ a „priestoru“ je takmer vždy vnímaná ako privilégium. Ak však v spoločnosti chýbajú účinné mechanizmy, ktoré by ju chránili pred jej narušiteľmi, existencia hraníc je, ako prevencia pred nebezpečenstvami všetkých podôb, viac ako potrebná.

Domnievame sa, že už len samotná skutočnosť, že človek venuje sledovaniu médií (napríklad televízie) istý čas, ho ovplyvňuje viac ako samotné mediálne obsahy, ktoré sleduje. Mediálne obsahy totiž prechádzajú filtrom, ktorým je vlastný názor človeka na vec či jeho vlastná predstava o skutočnosti, zatiaľ čo samotný fakt, že človek trávi sledovaním televízie alebo surfovaním na internete toľko času ovplyvňuje a mení jeho každodenné návyky. Zvyk – tráviť čas pri médiách – má následne vplyv na názorovú orientáciu človeka (vplyv mediálnych obsahov sa odráža na zmene postoja), na rebríček hodnôt (sledovanie obľúbeného programu pred časom stráveným s blízkou osobou), usporiadanie denného režimu (viac médií môže znamenať menej športovania, menej času pri pestovaní záľub,...), vnímanie blízkeho (obline vzťahy majú prednosť pred skutočnými), etc.

Účinky médií a predovšetkým ich kategorizácia na druhej strane poukazujú aj na pozitívny aspekt mediálnych obsahov a ich vplyv na človeka, ako ich hlavného, resp. jediného príjemcu. Kognitívne účinky mediálnych obsahov

1 PETKANIČ, M. Kierkegaardov koncept subjektívnej pravdy. In: Čistota srdca - Acta Kierkegaardiana, vol. 1., Ed.: C. Diatka, R. Králik. Nitra: FF UKF, 2007, s. 171-194.

2 KIERKEGAARD, S.: Concluding Unscientific Postscript, s. 138.

3 ŠALING, S. a kol.: Velký slovník cizích slov. Prešov: Samo, s. 932.

4 Poznanie pravdy a jej identitu s bytím (myslenie je bytie) vidíme napr. v idealizme. Identita myslenia a bytia je Kierkegaardovi cudzia. Myslenie považuje za jednu vec, zatiaľ čo existenciu (bytie) za druhú. Existencia (bytie) nevyplýva podľa Kierkegaarda z myslenia automaticky. Myšlienka, idea vstupuje do bytia až vtedy, ak sa s ňou jedinej stotožní; osvojí si ju; uvedie ju do svojho života; žije ňou. Pravda alebo nepravda tejto myšlienky, idey sa ukáže až potom, ako ju jedinec uvedie do svojho života; vstúpi do existencie. Tým sa myšlienka stáva vnútornou pravdou človeka; Kierkegaard používa pojem „vnútornosť“. „Vnútornosť je pravdou“, ak sa stáva súčasťou bytia človeka. KIERKEGAARD S.: Concluding Unscientific Postscript, s. 228.

5 von WEIZÄCKER, C. F.: Dějiny přírody. Praha: Svoboda, 1972, s. 107.

človeku prinášajú osvojovanie si vždy nových poznatkov, aktívnu myšlienkovú činnosť alebo povzbudenie, či akýsi impulz k novému presvedčeniu. Účinky na názory a postoje človeka, tzv. hodnotové účinky médií, vplyvajú na ustálený systém hodnôt človeka a obohacujú ho o nové vnemy, oslabujú doteraz platné postoje alebo úplne menia názor človeka. Treťou skupinou účinkov médií na človeka sú tzv. organizačné účinky, ktoré človeka, sledujúceho svoj obľúbený program, nie raz nabádajú k novému návodu ako konať; ide pritom o pozitívnu motiváciu ako robiť to, čo robím, lepšie (napríklad ukážka ručných prác, práce v záhrade, etc.) V neposlednom rade spomenieme aj tonizujúce, a teda relaxačné účinky médií, na základe ktorých médiá (spolu) vytvárajú oddych a príjemnú atmosféru.

V tomto zmysle považujeme za nevyhnutné pripomenúť jednu skutočnosť – optika ideálneho mediálneho sveta, ktorú človeku zabezpečujú vyššie uvedené mediálne účinky, nekorešponduje s predstavou človeka, akú mal Kierkegaard. V spise *Bud'* – alebo predstavuje totiž filozof človeka ako jednotlivca, ktorý kriticky prijíma to, čo mu svet ponúka a za svoju existenciu nesie morálnu zodpovednosť. Nie je to teda len kategorizácia účinkov, ktoré sú človeku zadarmo vystavené na mediálnom javisku; stačí sa len ponúknuť. Kierkegaard jasne hovorí o zodpovednosti človeka za svoj výber toho, čo je správne. Aj preto rozlišuje tri štádia existencie človeka: estetické (nižšie, menej dokonalé), etické (vyššie, dokonalejšie) štádium a napokon náboženské (ako štádium skutočnej autenticity subjektu, ktorý koná zodpovedne).¹ Človek je tak Kierkegaardom považovaný nielen za bytie vo svete, ale vo svojej najhlbšej podstate bytie v Bohu, bytie nasmerované k Bohu. Aj preto je náboženstvo podľa jednej zo svojich definícií „dôrazným, vedomým a slobodným uskutočňovaním transcencie človeka na Boha.“² Boh je bezpodmienečná podmienka všetkých vecí a všetkého diania, úsilia a chcenia. Transcendencia v tomto zmysle patrí k podstate človeka tak veľmi, že o človeku nemožno hovoriť vážne, ak sa zároveň nehovorí o Bohu. Tento aspekt ľudskej existencie – ak je vnútorne rozvinutý vášnivou reflexiou autentického subjektu – môže slúžiť ako regulatívny mechanizmus pre zachovanie vnútornej slobody a autenticity človeka, ktorý je bombardovaný rôznymi mediálnymi obsahmi.

*** The article is published in autor's edition**

*** Статья публикуется в авторской редакции**

© Hedviga Tkáčová

1 REAPER, W., SMITH, L.: Myslenie západnej civilizácie. Bratislava: Porta Libri, 1998, s. 127-128.

2 CORETH, E.: Možnosti človeka. Badín : KSFX, 1997 s. 6-26.